Darwinizm'den Ateizm'e

Türkiye'de Tarih Eğitiminin Evrimi

Türkiye'de eğitim kurumlarında bilimin "uhrevî" alandan "dünyevî" alana geçişinde tarih kitaplarının ayrı bir işlevi oldu. Bu süreç Tanzimat sonrası başlamış ve Cumhuriyet'in ilk on yıllarına kadar sürmüştü. 19. yüzyılda Fransa'daki *grandes ecoles* anlayışıyla Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye türü yükseköğretim kurumlarının kurulması Batı eğitim kurumlarındaki kimi ders programlarının da Türkiye'de benimsenmesine neden olacaktı. Ancak, bu geçiş sürecinde eskiyle yeni, geleneksel "uhrevî" ilim anlayışıyla "dünyevî" bilim görüşü bir arada sürdürülmüştü. Ders kitaplarının düzenlenişi de II. Abdülhamid rejiminin sonuna, 1908'e kadar bu doğrultuda gerçekleştirilmişti. İkinci Meşrutiyet yıllarında "uhreviyyet" din derslerine bırakılmış, giderek "seküler" nitelikte ders kitapları hazırlanmıştı. Ancak, bu süreçte, tarihin bir alanı sorun oluşturuyordu. O da günümüzde "ilkçağ" diye nitelenen alandı. Geçmiş ders kitaplarında ilkçağ "kurun-ı evvel" olarak adlandırılıyordu. "Kurun-ı vusta" ortaçağ, kurun-ı âhir" ise yeniçağdı. İleriki yıllarda "asr-ı hazır" diye yakınçağa tekabül edecek bir tasnif daha yapılacaktı.

Tarih-i Mukaddes

"Kurun-ı evvel"in ilk evreleri, yani "ilkçağ"ın başlangıcı, II. Meşrutiyet yıllarına kadar "uhrevî" alana hasredilmişti. İnsanın ortaya çıkışı kutsal kitapların ana temalarından biri oluşu ve bu alanda "bilimsel" alanda bilgilerin ancak 19. yüzyılla birlikte ve özellikle Lamarck ve Darwin'in bulguları doğrultusunda şekillenmesi Osmanlı eğitim sisteminde ilkçağlarla ilgili bilgilerinin uzun bir süre "mukaddes" denilen bir alana hasrolmasına neden olmuştu. Nitekim, 1908'e kadar eski çağlar "mukaddes" ve "temeddün" diye iki ayrı dönemden oluşuyordu. "Tarih-i mukaddes" Tevrat kökenli "bilgi"leri içeriyor, "temeddün" ise Batı tarzı "medeniyetler tarihi"ni kapsıyordu.

Bu süreci en iyi Ali Tevfik'ten izlemek mümkündü. Ali Tevfik, genellikle Mekteb-i Mülkiye ve idadî mektepler için hazırladığı coğrafya kitaplarıyla tanınıyordu. *Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası*,[1] 1900 yılında, *Mufassal Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası*[2] ise 1913 yılında yayımlanmış ders kitaplarıydı. Ancak, bu kitaplardan önce bir de tarih kitabı hazırlamıştı. *Fezleke-i Tarih-i Umumî*, "mekteb-i idadî"ler için, rüştiyelerin ardından bugünkü orta-lise arası düzeydeki eğitim kurumları birinci sınıfı için derlenmiş ders kitabıydı. Kitabın yayın tarihi 1309'du. Bu tarihi rumî sayarsak miladî takvime göre yayın tarihi 1893'tü. Kısacası 19. yüzyıl kapanırken Osmanlı ortaöğreniminin örnek kitabı sayılabilirdi.[3]

Fezleke-i Tarih-i Umumî, Ali Tevfik'in ders notlarının ilk kısmını oluşturuyordu. Bu nedenle ilk cilt olarak "Tarih-i Kurun-ı Evvelî" alt başlığını taşıyordu. *Fezleke-i Tarih-i Umumî* tarihin türlerini ikiye indirgiyordu: Bunlar yukarıda belirttiğimiz "mukaddes" ve "temeddün"dü. Tarih-i mukaddes ise iki alt bölümden oluşuyordu. Bunlar "tarih-i enbiya" yani "peygamberler tarihi" ve "Siyer-i Nebi" yani Hazret-i Muhammed'in yaşam öyküsüydü. Kurun-ı Evvel, yani ilkçağ tarihine aynı zamanda "tarih-i kadim" de deniyordu. *Fezleke-i Tarih-i Umumî*'de tarih-i kadim, yani eski çağların tarihi Hazret-i Adem'den başlayarak Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürüyordu. "Ezmine-i evveliyye" yani "ilk zamanlar" üç alt bölümden oluşuyordu. Bunlar "Hilkat-ı Âdem", yani Âdem peygamberin yaratılışı, "Tufan-ı Nuh" yani Nuh peygamberle birlikte dünyanın tufanda gark oluşu ve son olarak "İntişar-ı Evlâd-ı Nuh", yani Nuh peygamberin oğullarının nesepleri sayesinde dünyanın dört bir yanında insanlığın doğuşuydu.

Ali Tevfik'in kitabında ilkçağlarla ilgili olarak şu satırlar yer alıyordu. "Hilkat-ı Âdem-i Aleyhisselam – Ezmine-i evveliyyeye dair kütüb-i semaviyyeden başka elde bir me'haz olmadığından ezmine-i mezkure tevârihine dair kütüb-i mezkure me'haz olunmuştur." Bugünkü dille Âdem'in yaratılışı – ilkçağlara dair semavî, yani kutsal kitaplardan başka elde bir kaynak olmadığı için, söz konusu zamanlara dair semavî kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kitapta insanlığın doğuşu şu satırlarla yer alıyordu:

> Evvela Cenâb-ı Hakk Hazret-i Âdem Aleyhisselamı topraktan halk edüb onun vücudundan dahi Hazret-i Havva'yı yaratarak Dâr-ı Naîm'e idhal ve orada maişet-i ebediyye ile yaşamağı tecelli etmiş ve bir ağacın meyvasından ekl etmemeği dahi tenbih eylemiş ise de şecere-i menhiyyeden ekl etmeleri cennetten ihraclarını icab et[tir]mekle ikisini de dünya yüzüne indirdi.

Böylece, Osmanlıca kelimeler anlaşılmasa da, okuyucunun kolaylıkla hatırlayacağı bir dinî bilgiyle insanlık oluşturuluyordu. Bugünkü dile çevirirsek, önce Cenâb-ı Hakk Hazret-i Âdem'i topraktan, onun "vücudu"ndan –biz eğe kemiği diye biliriz– Hazret-i Havva'yı yaratıyordu. Her ikisini de ebediyen yaşamak üzere "Dâr-ı Naîm"e, yani Cennet'e gönderiyordu. Bu arada "bir ağacın meyvasından" yememelerini de tembih ediyordu. Ancak Âdem ile Havva bu "şecere-i menhiyye"den, yani haram ağacın meyvesinden yememezlik edemiyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk her ikisini de cezalandırıyor ve dünyaya indiriyordu. Böylece insanlık tarihi başlıyordu. Bu arada Ali Tevfik, tarihçiliğin gereği bir dipnot atmayı da ihmal etmiyordu: Hazret-i Âdem'in Serendip, yani bugünkü Sri Lanka adasına, Hazret-i Havva'nın ise Cidde'ye indiğinin rivayet olunduğunu kaydediyordu.

Hilkat ve Tufan

II. Meşrutiyet yıllarına kadar tarih ders kitaplarında ilk çağın başlangıcı, insanlığın doğuşu hakkında bu bilgiler yer alıyordu. Benzer bilgiler, yüksekokullarda da okutuluyordu. İlk Jön Türkler'den Mehmed Murad'ın altı ciltlik *Tarih-i Umumî* adlı eserinin birinci cildi de ilk zamanlara ayrılmıştı.[4] "Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan'a" başlığını taşıyan bu bölümde aşağı yukarı Ali Tevfik'in görüşleri harfiyen tekrarlanıyordu. "Tarih-i mukaddes" ile başlayan kitap ardından "temeddün"e, yani uygarlık tarihine geçiyordu. Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvam-ı Sa-



Fransa'da III. Cumhuriyet'in saygın tarihçisi Charles Seignobos (1854-1942) Türkiye'de II. Meşrutiyet'ten itibaren pozitivist tarihçiliğin ana esin kaynağıydı. Birçok eseri Türkçeye çevrildi. Ali Reşad onun izinden gitti.

miyye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti ve Makedonlar ilk cildin diğer alt başlıklarıydı.

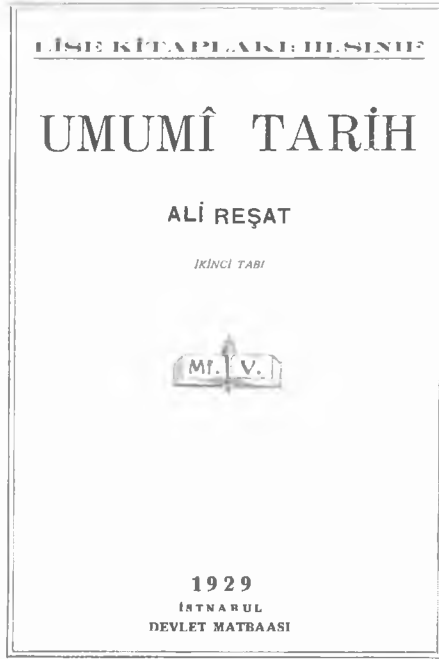
Mizancı Murad'ın da kitabında ilkçağın ilk alt başlıkları "Hilkat" ve "Tufan"a ayrılmıştı. "Hilkat-ı Âlem – Hazret-i Âdem ve Zürriyeti – Tufan – İnsâl-i Beşeriyye" ya da bugünkü dille Âdem'in yaratılışı, Hazret-i Âdem ve zürriyeti, Tufan ve İnsanlığın yayılışı bu bölümlerde yer alıyordu. Mizancı Murad kaynak konusunda aynen Ali Tevfik'in görüşlerini paylaşıyordu: "Hilkat-ı Âlem – Hilkat-ı âlem ve hilkati müteakib olan ezmine-i mütekaddime hakkında malumât almak için kütüb-i mukaddeseden başka me'haz yoktur. (...) Tevrat-ı şerif tarihe müteallik hayli malumât vermiş olub malumât-ı mezkure kütüb-i saire tarafından dahi zikr ve tafsil olunmuştur."

Mizancı Murad'ın kitabı yüksekokullara yönelik oluşu nedeniyle insanlığın yaratılışını daha ayrıntılı bir biçimde ele alıyordu. "İnsâl-i Beşeriyye" yani "insanlığın yayılışı" bölümünü Hazret-i Nuh'a hasrediyordu. Hazret-i Nuh, Hazret-i Âdem'in ardından ikinci "ebü'l-beşer", yani insanlığın ikinci babası olarak gösteriliyordu. Bu arada Hazret-i Nuh'un Ham, Sam, Yafes adlarındaki üç oğlunun dünyayı imar edip iskân eden kavimlerinin ilk halkalarını oluşturdukları belirtiliyordu. Kitapta Kara Afrika'nın oluşumunu da öğrenmiş oluyorduk: Ham bir kabahat işlemişti. "Ham'ın bir kabahati üzerine pederi tarafından hakkında beddua vaki' olduğundan nesli renkçe kara olmuştur" deniyordu. Bugünkü dille, Ham bir kabahati nedeniyle babası Hazret-i Nuh'un bedduasını alıyor ve Ham'ın nesli böylece "renkçe kara" oluyordu.

Kısaca özetlersek "tarih-i mukaddes" ders kitaplarında II. Meşrıtiyet'e, hatta Cumhuriyet'e kadar ilkçağın başlangıcı olarak okutulacaktı. II. Meşrutiyet bu açıdan bir geçiş dönemiydi.

"Mukaddes"ten "Temeddün"e

Türkiye'de II. Meşrutiyet'le birlikte "hürriyet" ilan ediliyor, bu bağlamda tarih anlayışında da bir dönüşüm gözleniyordu: "Pozitivist" tarihçilik kısa sürede benimseniyordu. Bunda Meşrutiyet aydınlarının III. Cumhuriyet Fransası'nın izinden gitme kaygıları yatıyordu. Emile Durkheim sosyolojide yol gösteriyor; Charles Gide iktisadî düşünceyi belirliyor; Charles Seignobos tarihçiliğimizin ana referans noktası oluyordu. 19. yüzyılın romantik "ulusal" tarih anlayışı Seignobos'un eserlerinde bariz bir biçimde ortaya çıkıyordu. 1908'in bir devrim olarak algılanışı Osmanlı top-


LİSE KİTAPLARI: III. SINIF

UMUMÎ TARİH

ALİ REŞAT

İKİNCİ TABI

Mf. V.

1929
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

Cumhuriyet'in tarih kitaplarında artık "mukaddes tarih" yer almıyordu. Tarih artık "temeddün"den yanaydı. Ali Reşad'ın 1928 müfredat programına göre hazırladığı *Umumî Tarih* kitapları bu konuda bunun somut örnekleriydi.

raklarında Fransız Devrimi'ne gönderme yapmayı gerektiriyordu. "Hürriyet, Musavat, Uhuvvet" ya da "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" İttihatçıların da şiarı olacaktı.

II. Meşrutiyet yıllarında yazılan tarih ders kitapları büyük ölçüde Fransa'ya ve Fransız Devrimi'ne odaklanacaktı. Türkiye'de ulus-devlet'in inşası ile III. Cumhuriyet'in sosyoloji ve tarih perspektifleri arasında doğrudan bağlar kuruluyordu. Mustafa Kemal'in tarih görüşü de bu kitapların sonucu biçimlenecekti; Fransız Devrimi'ne hayranlığını ileriki yıllarda birçok kez ifade edecekti. II. Meşrutiyet'le başlayan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkinliğini sürdüren tarih anlayışının en önemli özelliği "pozitivist" bir perspektifle "uhrevî" olanın "dünyevî" olandan ayrılmasıydı. Artık "tarih-i mukaddes" din derslerin alanına giriyordu. İnsanın yaratılışına ilişkin Kutsal Kitap kökenli anlatım zaman zaman tarih kitaplarında yer alsa da[5] çoğu ders kitabı ilkçağa "temeddün" diye nitelediğimiz "uygarlıklar tarihi" ile başlıyordu. Maarif-i Umumiyye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi yayını


لامارقیزم

درسعادت

۱۳۳۰

Ulum-ı Tabiiyye ve *İctimaiyye Kütüphanesi* 1911'de Subhi Edhem'in *Darvinizm* kitabını, 1914 yılında ise *Lamarkizm* adlı kitabını yayımlayacaktı.

olan ve sultanî yani liselerin Edebiyat Şubesi onuncu sınıflarında okutulan tarih-i kadim yani ilkçağ tarihi "akvâm-ı kadime" adı altında Batı Asya ve Grek uygarlıklarıyla başlıyordu. İlk konu Mısır ve Mısırlılar", onu izleyenler ise "Keldanistan", "Asurîler", "İbraniler", "Fenikeliler" ve "İranlılar"dı. Henüz Ortadoğu'nun ötesinde, Çin, Hint gibi uygarlıklar kapsanmıyordu. Bu kitap Ali Reşad'ın kaleminden çıkmıştı.[6] Ali Reşad, II. Meşrutiyet'in ilanından 20'li yılların sonlarına kadar hemen hemen eğitim sürecinin her evresi için ders kitapları yazmıştı. Bu kitaplarda büyük ölçüde Fransız pozitivist tarihçi Charles Seignobos'dan esinlenmişti. Ta ki 1930'ların başında Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkışına değin...

Ancak aynı tarihlerde kimi ders programlarında "tarih-i tabii" yani doğa tarihi başlıklı bir ders yer aldı. "Tarih-i tabii" kitaplarında ilk kez Darwin'den de söz edilmeye başlanmıştı. Böylece, en azından Balkanlar'da ve İstanbul'da Darwin artık Osmanlı aydını tarafından bilinir oldu. Bu evrede Darwin'in görüşlerinin yayılmasında iki "kütüphane" yani yayın dizisi başı çekti. Bunlar *Matbaa-i İctihad* ve *Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi* ile *Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi* idi. Bu son iki kütüphane başlığı *Darvinizm* olan birer kitap yayımlamışlardı. Bunlardan 1911'de basılan ilkinin yazarı Subhi Edhem'di. Mustafa Kemal'in

de okuduğu, yazarının Manastır Askerî İdadîsi'ndeki öğrencilerine ithaf ettiği bu kitap Manastır da Beynelmilel Ticaret Matbaası'nda basılmıştı.[7] Bu yayından iki yıl sonra *Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi*'nin yayımladığı Edward Hartmann'ın *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar* adlı eseriydi. Aslı Almanca olan bu kitabı Fransızcasından Türkçeye Memduh Süleyman çevirmişti.[8] Yine aynı yayınevi tarafından, Darwin'in izinden giden Ernst Haeckel'in bir kitabı yayımlanmıştı. Baha Tevfik ve Ahmed Nebil tarafından *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini* başlığıyla Türkçeye çevrilen eserde Darwin'e ve evrim kuramına geniş yer veriliyordu.[9] İnsanın kökeni konusunda bu kitapta şu satırlar yer alıyordu:

> En adi bir mukayese insan ile maymun arasındaki sıkı münasebeti ve şekil birliğini irae eder. Bu münasebetlerin büyük bir kısmı esasen memeliler arasında da müşterekdir. Günden güne daha ziyade tabiata ve tabiatın bu gibi uzvî cüz'leri arasına nüfuz eden "teşrih" ve



Darwin'in izinden giden Ernst Haeckel'in kitabını Baha Tevfik ve Ahmed Nebil *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini* başlığıyla Türkçeye çevirmişti. Kitap Darwin'e ve evrim kuramına geniş yer veriyordu.

"mukayese-i teşrih" fenleri bize isbat ediyor ki insan ile insana benzeyen hayvanlar [goril, şempanze, orangutan] arasındaki şekil ihtilafı yine bu hayvanlarla sair maymunlar arasındaki ihtilafdan daha ehemmiyetsiz ve daha cüz'idir.[10]

Manastır, Balkan Harbi'nde yitirilmiş, *Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi* İstanbul'a nakledilmişti. 1911'de *Darvinizm* kitabı basılan Subhi Edhem 1914 yılında yine aynı yayınevinden *Lamarkizm* adlı kitabını yayımlatacaktı.[11] *Kütüphane-i İctihad* ise 1913 yılında Doktor Edhem Necdet'in *Tekâmül Kanuları* başlıklı kitabını basacaktı. Kitap iki ana bölümden oluşuyordu. Bunlar "uzviyetlerde tekâmül kanunları" ve "cemiyetlerde tekâmül kanunları" idi.[12]

Kısaca, II. Meşrutiyet tarih ders kitaplarından "mukaddes" silinmiş, bu arada "doğa tarihi (tarih-i tabii) anlayışıyla insanın evrimine yönelik bilgileri sınırlı oranda içeren kitaplar yayımlanmıştı. Tarih kitapları artık "temeddün"den yanaydı. Ali Reşad'ın 1928 müfredat programına göre hazırladığı *Umumî Tarih* kitapları bu konuda okurlarını geniş bir biçimde aydınlatıyordu.[13] "Orta mektep ve lise birinci devrenin muaddel tarih müfredat programı" ilkçağlar için "Kable'l-tarih, Şark Milletleri, Eski Türkler, Yunanîler ve Makedonyalılar, Romalılar, Şarkî Roma ve İran ve Garp – Ortazamanın mebâdisi"ni öngörüyordu.

"Tarihin başlangıcı" başlıklı "methal" yani giriş bölümünde ilk insanların yerküre üzerinde ne zaman ve nerede ortaya çıktıklarının bilinmediği, yalnız "çok eski zamanlarda yeryüzünde insanların bulunmuş oldukları" belirtildikten sonra, jeoloji âlimlerinin dünyanın değişik tabakalarını birinci, ikinci, üçüncü vs gibi değişik devirler altında sınıflandırdıkları, tahminlere göre insanın dördüncü devrin başlangıcında, yani milattan yüz bin yıl önce var olduğu kaydediliyordu. Kısaca insanlık tarihi beş altı bin yıllık "uhrevî" bir geçmişten uzaklaştırılarak jeolojik devirlere bağlanıyordu. Her ne kadar ortaya çıkışı zaman olarak çok daha eski tarihlere çekiliyorsa da, insanın nasıl var olduğu en azından ders kitaplarında yer almıyordu.

Herbert George Wells ve Eugene Pittard

1930'lu yıllarda Mustafa Kemal'in öncülüğünde gündeme gelecek olan Türk Tarih Tezi'nin tabanı iki önemli kitaba dayanacaktı. Bunlardan ilki ünlü antropolog Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* (Les Races et l'histoire) başlıklı kitabıydı.[14] 1920'lerin orta-

larından itibaren Türkiye'de antropoloji bilime ilk adımlar atılıyor, İstanbul Tıp Fakültesi'nde Antropoloji Enstitüsü kuruluyordu. Enstitünün yayın organı *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın yazarları arasında yer alan Eugene Pittard, 1910'ların başından itibaren Türkiye'de antropolojik incelemelerde bulunuyordu. *Irklar ve Tarih*'in Fransızcası 1924'te yayımlanacak ve kısa bir süre sonra Mustafa Kemal'in kütüphanesine ulaşacaktı.

Ancak, Atatürk'ün tarih anlayışında Herbert George Wells en az Eugene Pittard kadar etkili olmuştu. 1930'ların Türk tarihçiliğinde Darwinist açılımın asıl öncüsü olan oydu. H. G. Wells kısaltılmış ismiyle bilinen Herbert George Wells döneminde tanınmış bir yazardı. En az tarihçiliği kadar bilimkurgu alanındaki eserleriyle ünlenmişti. Jules Verne ve Hugo Gensback'la birlikte modern çağların bilimkurgu ustasıydı. *Zaman Makinesi*, *Dr. Moreau'nun Adası*, *Görünmez Adam*, *Dünyalar Savaşı*, *Ayda İlk İnsanlar* eserlerinin önde gelenleriydi. Bunların bir kısmı filme de alınmıştı. H. G. Wells'in çoğu bilimkurgu kitabı toplumsal içerikliydi ve ileriye dönük öngörülerde bulunuyordu.

H. G. Wells, alt orta sınıf bir aileden geliyordu. Babası bahçıvan, annesi hizmetçiydi. Babası bir süre beysbol oynayarak ek gelir elde etmişti. Ancak sakatlandıktan sonra, H. G. Wells çok genç yaşta çalışmak zorunda kalmıştı. Yedi yaşında bacağını kıracak ve uzun süre eve hapsolacaktı. Okuma zevki işte o zaman gelişecekti. Gençliğinde Platon'un *Devlet*'ini okumuş, eleştirel mantığı edinmişti. Bugün Londra'da The Imperial College'ın bünyesinde yer alan The Royal College of Science'da biyoloji eğitimi görmüştü. Hocası ünlü Darwinist Thomas Henry Huxley'di. H. G. Wells reformist sosyalist görüşleriyle İngilizlerin entelektüel kulübü Fabian Society'de aktif olacaktı. İngiliz İşçi Partisi'ne katılacak, kadın hareketini ve *suffragette*'leri destekleyecekti. Türkiye'de ise H. G. Wells 1927 yılından itibaren tarihçi olarak tanınacaktı. H. G. Wells her türlü gelenekçiliğe ve ayrımcılığı karşı baş kaldıran bir yazardı. 1930'lu yıllarda Hitler Almanyası kitap yakmaya başladığı zaman hedefteki ilk yazarlardan biri o olacaktı.

H. G. Wells ortalıkta doğru dürüst bir dünya tarihi olmayışından yakınarak 1919 yılında küçük kitapçıklar halinde *The Outline of History* (Tarihin Ana Hatları) adlı dünya tarihini yayımlamaya başladı. Bu kitapçıklar birleştirilerek 1920 yılında hacimli bir kitap halinde basılınca kısa sürede "bestseller" olacak ve İngiltere ve ABD'de iki milyon satacaktı. *The Outline of History* 20. yüzyılda en çok satan ikinci "bestseller" olarak kayıtlara geçecekti.

Atatürk ve H. G. Wells

Bu dünya tarihi kitabından Türkiye'de ilk söz eden Gazi Mustafa Kemal'di. 1925 Fransızca baskısı *Esquisse de l'histoire universelle* bir şekilde Gazi'nin eline geçmişti. Çok etkilenmişti; 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk kurultayında[15] okuduğu *Nutuk*'ta kitaba ve yazarı H. G. Wells'e iki sayfa ayıracaktı. Gazi, Wells'in savunduğu "dünya devleti" teziyle "hilafet"in yapılanması arasında bir bağ kuruyordu. Türk Dil Kurumu baskısı bugünkü dille *Söylev*'de Atatürk şu satırlara yer veriyordu:

> Baylar, İngiliz tarihçilerinden Wells iki yıl önce bir tarih kitabı yayımladı. Bu kitabın son sayfalarında, "Dünya Tarihinin Gelecek Evresi" başlığı altında birtakım düşünceler vardır. Bunlar birleşik bir dünya devleti *(un gouvernement federal mondial)* kurmak konusu ile ilgili idi. Wells, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atıyor; adaletin ve tek bir yasanın buyruğu altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor.[16]

H. G. Wells'in kitabı Gazi'nin o güne kadar okuduklarından çok farklıydı. Batı'yı birçok yönden eleştiriyor, emperyalizme geniş yer ayırıyordu. Ayrıca sosyalizm ve Darwinizm ayrıntılarıyla ele alınıyordu. Ama Gazi için asıl önemli olan kitabın yöntemiydi. İşaretlediği bir paragrafta artık tarihçiliğin jeologların, paleontologların, embriyologların, her kesimden doğa bilimcilerin, ruhbilimcilerin, etnologların, arkeologların, filologların ve tarihçilerin ortak çalışmalarıyla şekilleneceğini belirtiliyordu. Böylece bu kitap yepyeni bir tarih anlayışı geliştiriyor, ayrıca Gazi'nin de duyarlı olduğu "emperyalizm" konusunu işliyordu. Bu nedenle Gazi kitabın bir an önce Türkçeye çevrilmesini buyuracak ve Fransızca nüsha bölümlere göre parçalanarak Fransızca bilen belli başlı müderris ve münevverlere dağıtılacaktı.[17] Kitap kısa sürede, ilk iki cildi 1927'de, diğer üç cildi 1928'de olmak üzere beş cilt olarak yayımlanacaktı.[18] Toplam 39 fasıldan oluşan kitabın öyküsüne Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar* adlı kitabında şu satırlarla yer verecekti:

> Wells'in dört beş koca ciltlik tarihi birçok arkadaşa forma forma dağıtılıyor; değil yalnız cilt cilt tercüme etsinler diye; hattâ çabucak fasıl fasıl ayrı ayrı Türkçeye çevirsinler ve tercümeler bir an önce basılsın diye... Üslûpların birbirini tutmamasında bazı eksiklik kalacak



İlkokul Kitapları - Tarih 5. Sınıf - Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış tarih kitapları esas tutularak ilkokulların beşinci sınıfları için Kültür Bakanlığı'nca yazdırılmıştı. Kitapta "insanımsı maymunlardan sonra da insanlar meydana çıkmıştır" deniyordu.

> mı; zararı yok; elverir ki yeni tarih görüşünü ve kavramını Türk aydınına gösterecek bir örneğin bütünü hemen göz önüne konsun... Bunda profesör, bilgin, mütehassıs, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Matbaası hepsi birden seferber ediliyor.[19]

Gazi, bundan böyle yeni Cumhuriyet'in tarih anlayışını kökten değiştirmeye kararlıydı. 1929 İktisadî Buhranı da bu kararında etkili olacak, artık Avrupa yörüngeli bir tarih anlayışından kopmanın zamanı geldiğine karar verecekti. Ayrıca laik bir Cumhuriyet'in tarih anlayışı her türlü "uhrevî" unsurlardan arındırılarak ele alınmalıydı. İnsanın türeyişi dinsel anlatının ötesinde bilimsel temellere oturtulmalıydı. Bu süreçte antropoloji ve arkeoloji tarihle bütünleşiyor ve yepyeni bir tarih anlayışı benimseniyordu. İşte bu nedenle önce antropoloji ardından arkeoloji 30'lu yıllarda önem kazandı; yeni bir tarih anlayışına yol açtı.

H. G. Wells ve Eugene Pittard'ın etkileri daha 1932 yılındaki ilk Türk Tarih Kongresi'nde bariz bir biçimde görülecekti. Özellikle Afet Hanım'ın Atatürk'ün sofrasında kurgulanan kongre açış tebliği dünyanın oluşumundan başlıyordu; jeolojik ve antropolojik

öğelere değiniyordu. Bundan böyle Darwin'in evrim kuramı tüm otuzlu yıllar boyunca ders kitaplarında yer alacak, bu arada din ve "Tanrı" konusu da tartışmaya açılacaktı.

Tarih I ve Tarihöncesi

30'lu yılların ders kitaplarının temeli, 1931 yılından itibaren birkaç baskısı yapılan ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazdırılan dört ciltlik tarih kitaplarıydı. Bu *magnum opus*'un bizi ilgilendiren ilk cildi "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar"ı kapsıyordu. 1933 yılında ortaokul ve ardından ilkokullara uygun versiyonları da yayımlanacaktı. Otuzlu yıllarda ders kitaplarının kapağında yazarları yer almıyordu. Ancak, İnönü'nün iktidarı döneminde ders kitaplarının yazarlarının da belirtilmesi 30'lu yıllarda perde arkasındaki yazarlar hakkında bizlere ipuçları veriyordu. Örneğin *Orta Okul İçin Tarih I*, kitabının 1940'lı yıllardaki nüshalarının üzerinde yazar olarak Faik Reşit Unat [Yüksek Öğretim Genel Müdürü] yer alıyordu. 1933'te yayımlanan *Ortamektep İçin Tarih I*'in yazarı kitap kapağında belirtilmemişse de, kitap satırı satırına 1940'lı yıllarda basılanlarla aynıydı. Ancak önemli bir fark vardı: O da birazdan ayrıntılarıyla belirteceğimiz gibi 1940'lı yıllarda tarih kitapları artık Darwin'den, evrim kuramından ve "din-dışı" anlayıştan arındırılmış şekilde basılmaya başlanmıştı.

Önce ana kaynağı ele alalım ve kademe kademe ders kitaplarına inelim. Türk Tarih Tetkik Kurumu tarafından 1931'den itibaren basılan dört ciltlik tarih kitapları ilk evrede liseler için tasarlanmıştı. O tarihlerde ortaokullar için yeni tarih tezi doğrultusunda alternatif bir ders kitabı yoktu. Dört cilt *Tarih* ortaokullarda da okutuldu. 1933'ten itibaren ortaokullar için kısaltılmış versiyonları çıkmaya başladı. H. G. Wells'ten esinlenen Darwinist içerik, "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar" adını taşıyan orta birinci sınıf kitabında somut olarak görülecekti. Anahtar sözcük ise "hayat zinciri' ydi. 1930'lu yıllarda, ilk, orta, lise, tüm ders kitaplarında yer alacak olan "hayat zinciri" evrim kuramının ta kendisiydi.

Hayat Zinciri ve Evrim Kuramı

"Hayat zinciri"nin öyküsünü ana başvuru kitabı *Tarih I*'den izleyelim: *Tarih I*'e göre, 18. yüzyılın kabaca ilk çeyreğine kadar dünyanın beş, altı bin yıl önce yaratıldığı ve insanlığın Basra'ya

devirde pek küçük mahlûklar halinde memeli hayvanlara da ilk defa tesadüf olunmağa başlandı.

Bugünkü hayvanlara ve nebatlara benzeyenler. — Yeryüzünün haritası az çok bugünkü şeklini almağa başladığı sıralarda iklim sıcaklaştı ve yeni bir hayat devresi başladı. Bu devirde dünyada ilk defa olarak otlaklar ve ot yiyen hayvanlar



Hayat zinciri

görüldü. Bunlar arasında birtakımları sürüler halinde bir arada yaşıyorlar, biribirlerine bakıyorlar, biribirlerini taklit ediyorlar, biribirlerinin seslerinden ve hareketlerinden anlıyorlardı. Yeryüzünde cemiyetle yaşanmağa başlanmıştı. Devir ilerledikçe nebatlar ve hayvanlar bugünkü nesillerine daha çok benzemeğe başladılar, yavaş yavaş çirkin ve kaba nesil-

H. G. Wells'ten esinlenen Darwinist içerik tarih kitaplarında belirgin bir biçimde görüiüyordu. Anahtar sözcük ise "hayat zinciri"ydi. "Hayat zinciri" evrim kuramının ta kendisiydi.

iki günlük yolda, Fırat nehri üzerinde bulunan "cennet"te doğduğu sanılıyordu. Bu kanının kaynağı din kitaplarındaki öykülerdi ve bunlar gerçekmişçesine algılanıyordu. Oysa artık, insan yaşamının altı bin değil, milyonlarca yıllık bir geçmişi olduğu anlaşılmıştı. Bu anlayışın kaynağı, yeryüzündeki kaya tabakaları ile onların arasındaki fosiller, ya da kayalar içinde gömülü kalmış eski dönem bitki ve hayvanlarının taş kesilmiş kalıntıları veya bunların kayalar içinde şekil kalıplarıydı.

Dünya, güneşten koparak oluşmuş, zamanla şeklini, görünümünü değiştirmiş, sürekli evrilerek bugünkü şeklini almıştı. Hayat ise, yeni yeni şekillenen yeryüzünün karalarında, denizlerinde ve havasında oluşmuştu. Tüm bu evrime "hayat zinciri" deniyordu. İlk yaşamın izleri yeryüzünün kabuğunu oluşturan kaya tabakalarında gözleniyordu. Bunlar hayatın kayıtlarını tutan "siciller"di. Bu sicillere göre en eski kayalarda yaşam belirtileri-

BEŞER TARİHİNE GİRİŞ

ler bugünkü tekâmül etmiş memeli hayvanlar halini aldılar. Bu hayvanların başında, sıra ile, maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve nihayet insanlar gelir.

HAYAT NASIL BAŞLADI ?

Yukarda çizdiğimiz hayat zincirinin başlangıcı ve sonu henüz iyice aydınlanmış değildir. Bu işlerle uğraşan bilginler bunları hergün biraz daha aydınlatmak için durmadan çalışıyorlar. Bu zincirin ilk hayat halkasını sularda bulduk. Hayat, sıcak güneşli, sığ bataklık suda çamur veya kum üzerinde başlamış.



At nes'inin ilk devirleri

Bugünkü güzel ve ince yapılı at uzun bir tekâmül devri geçirerek bu haline gelmiştir

oradan açık sulara, denizlere yayılmıştır. Hayatın ilk başladığı yer, denizlerin sahilleri boyunca ilk teşekkül eden göller ve bataklıklar olabilir.

INSANIN CEDDİ

Hayat zincirinin son halkası insandır. Öteki memeli hayvanlar gibi insanın da daha basit bir hayvan cinsinden çıkmış olması lâzımgelir. İnsanların ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilli bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılır. Bu memeli hayvanda bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklar-

Ortamektep İçin Tarih I atın evrimine yer veriyordu: "At neslinin ilk devirleri" resmediliyor, bugünkü "güzel ve ince yapılı at"ın uzun bir evrim sonucu ortaya çıktığı belirtiliyordu.

ne rastlanmıyordu. Bunlar çok sonraları görülmeye başlandı ve küçük hayvan kabukları, deniz otlarının sapları gibi pek basit belirtilerdi. Ardından, bir, iki milyon yıl süren bir evrede denizlerde ilk balıklar ortaya çıktı. Bu evrede kara parçaları henüz yoktu. Hayat zincirinin ilk halkası sularda, sıcak, güneşli, sığ bataklık suda, çamur ya da kum üzerinde başladı. Oradan açık sulara, denizlere yayıldı. Hayatın ince, sulu çamur şeklinde ve "yarı hayat" halinde, doğal koşullar altında başlayarak ve çok yavaş bir şekilde, hayata özgü nitelikleri kazanmış olma olasılığı yüksekti. Ancak şunu kabul etmek gerekirdi; hayat doğanın dışından gelmemişti, doğanın üzerinde bir "âmil"in eseri değildi. Hayat, tıpkı suyun buhar olması, bazı cisimlerin billura dönüşmesi, toprağın ısınması türünden bir doğa olayıydı. Hayat gerekli doğal nedenlerin bireşimiyle "kendiliğinden" oluşmuştu.

Denizlerden bir süre sonra, değişik türde kalın bataklık bitkileri görüldü. Bu bitkilerin çoğu, büyük ağaçlara benzer yosunlar,

ağaç büyüklüğünde otlardı. Bu arada karalar oluştu. Birçok hayvan türü denizden karaya çıkmaya başladı. Bunlar hem kara, hem deniz hayvanlarıydı. Karada bataklıklarda yaşıyorlardı. Bu arada dünyada soğuk ve sıcak olmak üzere birbiri ardınca değişik iklimler oluştu. Yeni bir hayvan silsilesi türedi. Kayalar arasında yaşıyor, yerde sürünüyorlardı. Ayrıca devasa hayvanlar ortaya çıktı. Sık ormanlarda koşuşuyor, zıplıyorlardı. İlk memeli hayvanlar küçük mahlûklar olarak aynı devirde görüldü.

Yeryüzü ve Son Halka İnsan

Bir süre sonra yeryüzünün haritası kabaca bugünküne benzedi. İlk yaşamın başlangıcından bu evreye kadar geçen sürenin 60 ila 600 milyon yıl olduğu tahmin ediliyordu. Bu yeni devrin başlaması ile ilk kez yeryüzünde meralar ve ot yiyen hayvanlar oluştu. Hayvanların bir kısmı sürüler halinde bir arada bulunuyor, birbirleriyle temas kuruyorlardı. Birliktelikler toplumsal yaşamın ilk göstergeleriydi. Zamanla evrim süreci yaşandıkça bitkilerin ve hayvanların bugünküne benzeyenleri arttı. Günümüzün gelişmiş memeli hayvanları oluştu. Nihayet maymunlar görüldü. Bunları kuyruksuz maymunlar ve nihayet insan izledi. Böylece hayat zincirinin son halkasını insan oluşturuyordu. Hayat zincirine göre insan diğer memeli hayvanlar gibi, daha basit bir sınıfa ait cetlerden geliyordu. Büyük maymunlarla insanın ortak cetleri vardı.



Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazdırılan dört ciltlik tarih kitapları örnek alınarak 1933 yılından itibaren ortaokul ve ardından ilkokul kitapları çıkarılacaktı. *Ortamektep İçin Tarih I* kitabında, mağara devri insanları renkli olarak basılmıştı.



Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'nin yayımladığı Edward Hartmann'ın *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar* adlı kitabını Memduh Süleyman Türkçeye çevirmişti.

Bu cet, daha basit biçimlere sahip bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılarak oluşmuştu. Memeli hayvan da bir tür yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan türemişti. Bunların hepsi ise ilk yaşam şekli olan ilkel hücreye, "iptidaî hücre"ye dayanıyordu.

Böylece "hayat zinciri" insanla sonuçlanıyordu. İnsanın ceddi olarak nitelen ilk canlı kayalar arasında saklanan koşucu bir mahlûktu. Bu mahlûk kolayca ağaçlara tırmanabiliyor, ayaklarının başparmaklarıyla ikinci parmakları arasında herhangi bir maddeyi tutabiliyordu. İnsan ceddinin dünya yüzünde yaşadığı devir, ilk Memeli Hayvan Devri'ydi. Bu evre 4-40 milyon yıl uzaklıktaydı. Fakat bu mahlûk da, doğal olarak bir cetten iniyordu. Bu cet daha eski bir zamanda, 14-140 milyon yıl uzaklıkta, yerde sürünen ve ağaçlar arasında yaşayan hayvanlar devrine özgüydü.

Bu şecere, insanın anatomisiyle, "teşrih"iyle diğer kemikli hayvanların teşrihi arasındaki karşılaştırmaya dayanıyordu. İnsan,

doğmadan önce, bedeninin geçirdiği "garip" safhalar vardı; bu konuda bilgi edinildiği takdirde evrim kuramının evrelerini göz ardı etmek olanaksızdı. "Rüşeymî hayat" ile "cenin hayatı" devirlerinde insan önce bir balık olacakmış gibi başlıyordu; yerde sürünen hayvanları hatırlatan birtakım şekillerden geçiyordu; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlıyordu. Hatta bir süre için kuyruğu da vardı. İnsan doğduktan sonra dahi, kişisel gelişiminde insan olarak başlamıyor, insanlığa doğru atılmak için, adeta ilk hayvanların yaptıkları gibi çırpınıp duruyor, acayip sesler çıkarıyordu. Kısaca, insan, sularda kaynaşıp çırpınan bir varlıktan, çok yavaş yürüyen bir evrimle bugünkü konumuna ve şekline gelmişti. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve kudreti milyonlarca nesil sonucu evrimi sayesindeydi. Artık insan, bugün, doğanın sonsuz büyüklüğüne ve doğa içinde kendi türünün geleceğine gittikçe büyüyen bir özgüven ve bilinçle bakıyordu.

Orta ve İlkokulda Darwinizm

1933 yılından itibaren yayımlanan ortaokul versiyonlarında *Tarih I*'deki bilgiler ana hatlarıyla yer alıyor, pedagojik bir üslupla, daha anlaşılır bir dil kullanılıyordu. Konu başlığı yine "hayat zinciri" idi. Hatta konu bir resimle de ifade ediliyor, sol aşağıdan sağ yukarıya doğru denizde yaşayan "iptidaî hayvanlar", "balıklar", "hem denizde hem karada yaşayan hayvanlar", "yerde sürünen hayvanlar", "kuşlar", "memeliler", ve en üstte "insan" resmediliyordu. Resmin altında "hayat zinciri" ifadesi yer alıyordu. İlkokullarda ise "hayat zinciri" tarih kitaplarının sayfa sayısıyla sınırlıydı. İlkokul beşinci sınıf kitabında insanın oluşumu şu satırlarda ifadesini buluyordu:

> Geçen yıl okunan tarih derslerinde dünyanın ve üzerindeki ot, hayvan ve insanların bir halde kalmadıkları görülmüştü. Bunlar yavaş yavaş değişiyor, aradan uzun zamanlar geçince büsbütün başka biçimlere giriyorlar. Çok, çok uzun zamanlar içinde dünyanın karaları, denizleri değişmiş, eski otlar, hayvanlar yerine yavaş yavaş yeni cinsleri geçmiş, insanımsı maymunlardan sonra da insanlar meydana çıkmıştır. Lâkin değişiklikler bundan sonra büyümüş ve çabuklaşmıştır. Çünkü insan, hayvanlardan farklı olarak, düşünebiliyor; denemeler yapabiliyor; her şeyi karşılaştırarak kendisi için güzel, çirkin, iyi, fena, büyük, küçük, faydalı, zararlı olan şeyleri ayırt edebiliyor; düşünüşüne göre gittikçe daha iyi ve güzel yiyecek, giyecek, yatacak ve barınacak yer elde ediyor.[20]

Otuzlu yıllar Türkiyesi bir anlamda kültür devrimini yaşamıştı. Cumhuriyet yurttaşını oluşturmak için onu geçmişten koparmak, ona yeni değerler kazandırmak gerekiyordu. Bağnaz görüşlerin çözüiüşü insanın kendi evrimiyle yakından ilgiliydi. Bu nedenle tarihin başlangıç noktası insanın ta kendisiydi. Otuzlu yıllarda ilk, orta, lise tarih kitapları Darwinist ve evrimci kuranı ışığında insanın soyağacı üzerine bilgilerle başlıyordu. Bu anlayış Atatürk'ün önderliğinde oluşturulan Türk Tarih Tezi sayesinde gerçekleştirilmişti. Gazi'nin ölümü ertesi Darwinist evrime yönelik bilgiler rafa kaldırıldı. Hayat zinciri tarih kitaplarından silindi. Artık insan biyolojik bağlamda "statik" olarak algılanmaya başlanıyordu. Bundan böyle evrim biyolojik olmaktan çıkıyor, kültürel ve toplumsal alana hasrediliyor; insan bedeni dışında maddi yaşam, toplum ve çevreyle bağlantılandırılıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Faik Reşat Unat'ın 1933 yılında derlediği ortaokul kitabında "hayat zinciri" yer almış, insanın evrim sonucu bugünlere ulaştığı belirtilmişti. Aynı yazarın 1940'lı yılların başında yayımlanan ve yine *Orta Okul İçin Tarih I* başlığını taşıyan kitabı "İnsanlığın ilk zamanları" ile başlıyordu. Ancak, bundan böyle "hayat zinciri" ders kitabından silinmişti. Bu bölümün ilk konusu "insanların geçirdiği devirler"di. Konu ikiye ayrılmıştı: 1) Tarihten önceki zamanlar, 2) Tarih zamanları. Tarihten önceki zamanlarda, kitaba göre, artık insan fiziki bağlamda bugünkünden farksızdı. İnsan korunmak, ihtiyaçlarını elde etmek için kullandığı araçlara göre bir zamanlamaya uğruyordu. Bunlar, Kaba Taş, Yontma Taş, Cilâlı Taş ve Maden [bakır, tunç ve demir] devirleriydi ve insanın uygar yaşam ve sanata doğru yükselirken basıp geçtiği basamaklardı. Her devirde öncekinden daha üstün bir ilerleme vardı. Ancak bu kültürel alana özgüydü; maddi yaşamla bağlantılıydı.

Benzer durum lise kitaplarında da, daha 1939 yılında belirgin bir biçimde gözleniyordu. Atatürk'ün ölümünden birkaç ay sonra yayımlanan Şemsettin Günaltay'ın *Lise Kitapları Tarih I* kitabı insanın evrimine ve "hayat zinciri"ne yer vermeksizin "Prehistorik (Tarihöncesi) Çağ'ın Devirleri" ile başlıyordu. Bu devirler Taş Devri, Paleolitik Devir, Kalkolitik Devir'di.[21] 40'lı yıllarda fizik antropolojinin kaderini Darwin de paylaşacak, fizik antropolojiden kültürel ve toplumsal antropolojiye geçilirken, evrim kuramı da bir kenara bırakılacaktı.

Kırklı yıllarda otuzlara oranla ders kitaplarında gözlenen bir başka değişiklik "ülûhhiyet"le ilgiliydi. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin


صبحی ادهم

داروینیزم

مناستر

۱۳۲۷

Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi 1911 tarihinde *Darvenizm* başlığı altında bir kitap yayımlamıştı. Kitabın yazarı Subhi Edhem'di.

Tarih I kitabında "Ülûhiyyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden, insan zekâsıdır" deniyordu. Bir başka deyişle Tanrı insan zekâsının ürünüydü. 1933 baskısı *Ortamektep İçin Tarih I* kitabında bu görüş daha anlaşılır bir üslupla ifade edilecekti: "İlk Düşünceler" ve "Dinde Korku ve Umudun Yeri", "Yıldızlar ve Mevsimler" ve "Uydurma Hikâyeler, Hurafeler, Din Nasıl Doğdu" alt başlıklarını içeren "Düşünmenin Doğuşu" bölümünde "Tanrı'yı bulan, bunun sırlarını açan ve bugün hâlâ açmağa çalışmakta olan insan zekâsıdır" satırları yer alacaktı. Bu bölümde din anlayışının nasıl bir evrim geçirdiği antropolojik veriler ışığında ele alınıyordu.

Dinin doğuş nedenleri ise şu şekilde ifade ediliyordu: Bulaşıcı, salgın hastalıklar insanları birtakım yerlerden ve kimselerden uzaklaşmak gibi duygulara sevk etmişti. Böylece insanlar birbirlerinin korkularını pekiştiriyorlardı. Sonuç olarak aralarında "müşterek mukaddesat ananesi" doğuyordu. Bu düşünceler arasında yasak (haram) ve pis (mekruh) önemli bir yer tutacaktı. Pislen-

mek korkusu, temizlenmek gereği doğuracak, buna birtakım çareler aranmaya başlanacaktı. Temizlenmek, saflaşmak özlemi din adamlarının ortaya çıkışına neden oldu. Bunlar kendi düşüncelerine göre birtakım yasaklar ortaya koyacaklardı. Bu arada insanı tehdit eden güçleri yatıştırmak, onları hoşnut kılmak için özel törenlerle kurbanlar kesme, adaklar verme âdeti doğdu. Din ilerledikçe kutsallaşan şeyler, yasaklar ve yapılan törenler çoğalmaya ve geniş kitlelere ulaşmaya başladı. İlk çobanlarla birlikte, birçok şey insan için anlamlı olmaya başladı. İnsanoğlu, sürüsünü otlattığı yerlerin ötesinde neler olduğunu anlamak merakına yenik düştü. Çobanlar sürülerini gezdirirken gündüzleri güneşin, geceleri ayın ve yıldızların kılavuzluğundan yararlanmaya başlamışlardı. Bir süre sonra insan, yıldızların güneşten ve aydan daha güvenli bir yol gösterici olduğunu anladı. Her şeyde bir benlik düşünen insan, yıldızları da kendilerini koruyan ve gökyüzünden yaptıklarını gözleyen üstün yaradılışlı varlıklar saymaya başladı. Toprağın ekip biçilmesiyle güneşin, ayın ve yıldızların başka başka fakat değişmeyen aralıklarla görünüşlerinden mevsimlere ulaştılar. Bu hareketlerden ve mevsimlerden sayı ve ölçü fikrine varıldı. Bu arada dil zenginleşti. İnsanlar olanı biteni anlatmak yeteneğini kazandılar. Kendilerine, kabilelerine, kutsal bildiklerine, yeryüzüne ve olup bitenlerin nedenlerine ait birtakım masallar söylenmeye başlandı. Böylece kabilede “müşterek anâne” ve düşünce doğdu. Bu durum insanların bazı düşünceleri kendi istedikleri gibi değil, kendilerine anlatılanlar gibi kabul etmelerine yol açtı. Bu arada harman mevsimlerinde bir kısım insanların kurban edilmesi genel âdet oldu. Bu kurbanları kesecek kutsal bir sınıf, ilk rahipler ortaya çıktı. Kurbanın etinden yiyerek yapılan fedakârlıktan hisseleşmek âdet oldu. Böylece kurban kesme âdeti doğmuş oluyordu.

Din inanışı da zamanla bir evrim geçirdi. İlk insanın Tanrı ve din hakkında hiçbir düşünce ve inanışı yoktu. İnsanlar topluluk halinde yaşamaya başladıktan sonra diğer toplumsal kurumlar gibi din fikri de doğmaya başladı. Tanrı birliği düşüncesine yaklaşıldı ve en son doğanın kudreti ve büyüklüğü öğrenildi. Böylece günümüz dinlerine ulaşıldı. Kısaca, din de insanların yaşamını etkileyen etmenlerden birisiydi. Bu nedenle insanlık tarihini öğrenirken din fikrinin nereden geldiğini ve insan toplulukları üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu bilmek gerekiyordu. İnsanların korku ve zaafları, bilimsel bulgularla beyinlerinin “nurlanması” sayesinde gittikçe azaldı. Benliğindeki gücü ve bağlı olduğu toplumun topluluk gücü sayesinde insan doğruyu daha açık görmeye başladı.[22]

Atatürk'ün ölümünden sonra tüm bu kaydettiğimiz bilgileri içeren "Düşünmenin Doğuşu" bölümü ders kitaplarından atıldı. Tarih olaylar manzumesine dönüştürüldü. Ders kitaplarından çıkarılan diğer bir bölüm "ırk"la bağlantılıydı. 30'lu yıllarda okutulan ders kitaplarında fizik antropoloji doğrultusunda ırk tasnifi yapıldıktan sonra öğrenciyi uyaran şu cümle yer alıyordu: "Bununla beraber ırklar arasında bugün görülen farkların tarih bakımından ehemmiyeti pek azdır. Bu fark ırkları ayırmak için kuvvetli bir esas olduğu halde, ictimaî hiçbir kıymeti yoktur. Irkların üstünlük ve geriliğini göstermez."[23] Atatürk döneminde yer alan bu paragraf onun ölümünden sonra, savaş yıllarında yayımlanan ders kitaplarındaki ırk bahsinde artık yoktu. Irk yine fizik antropoloji bağlamında yorumlanacak, ancak "ırk ayrımcılığı" konusunda bu tür bir uyarıya gerek duyulmayacaktı.

Sonuç: Evrimin Sonu

Son yıllarda Türk Tarih Tezi birçok yazar tarafından Orta Asya'dan göçe ve Türklerin dünyaya yayılışına indirgenmiştir. Oysa romantik öğeler içeren bu göç trafiği 30'lu yılların tarih kitaplarının birkaç sayfasına sıkıştırılmıştı. Türk Tarih Tezi kapsayıcılığıyla özünde devrim niteliği taşıyacak bir dönüşüme yol açtı. Tarihin dar kalıplar içinde diplomatik, siyasal yapısını kırdı; onu disiplinlerarası bir yapıya kavuşturdu. Türk Tarih Tezi'nin diğer bir katkısı, tarihi çok daha geniş bir zaman eksenine oturtmasıydı. Bu arada tarihyazımında en geniş bir biçimde dış kaynaklara başvurulur oldu. Eskilerin vakanüvis tarihçiliği ya da Meşrutiyet yıllarının aktarmacı tarihçiliği geride kalıyor, farklı disiplinlerden yararlanılarak sentetik bilgilere yer veriliyordu. 1930'lu yılların Türkiyesi'nde en önemli kongreler 1932 ve 1937 yıllarındaki Birinci ve İkinci Tarih kongreleri oldu. Dört cilt olarak özenle hazırlanan tarih kitapları antropolojik giriş bölümüyle tarihçiliğe yeni bir soluk getirdi. İlk kez tarihöncesi ve öntarihe iniliyor, insanlığın evrimi bilimsel bir tabana oturtuluyor, arkeoloji ile tarihin köprüleri atılıyordu. Aynı titizlik ortaokul kitaplarında da gözlendi. Cildiyle, kâğıdıyla, renkli sayfalarıyla, özenli baskılarıyla 1930'ların ders kitaplarının düzeyine bugün bile ulaşılamadı.

Notlar

1. Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*: Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ve mekteb-i idadiye-i mülki üçüncü seneleri şakirdanına mâhsusdur, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1318.
2. Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası*, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1329.
3. Ali Tevfik, *Fezleke-i Tarih-i Umumî*, Cild-i Evvel, Tarih-i Kurun-ı Evveli, İstanbul: Karabet Matbaası, 1309. Mekâtib-i idadiyye-i şahane birinci sene şakirdanına mahsusdur. Birinci Cildin Fihristi: Tarih-i Mukaddes, Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvam-ı Samiyye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti, Makedonlar.
4. Mehmed Murad, *Tarih-i Umumî*, Birinci cild - *Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan*, Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla üçüncü def'a olarak tab olunmuştur. İstanbul: Karabet Matbaası, 1307. Kitabın bölümleri: Kable'l-tarih, Şark milletleri, Eski Türkler, Yunanîler ve Makedonyalılar, Romalılar, Şarkî Roma ve İran, Garp – Ortazamanın mebadisi.
5. Mehmed Murad'ın *Muhtasar Tarih-i Umumî*'sının dördüncü baskısı 1911 yılında çıkmıştı. Bu kitapta Kurun-ı Evvelî hâlâ tarih-i mukaddes ile başlıyordu. Hilkat ve Tufan – Ecnas ve Elsine – Hazret-i İbrahim ve Zürriyeti – Hazret-i Yusuf – Beni İsrail – Hazret-i Musa – Hükkam ve Mülûk bu bölümdeki ana temalardı. Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı rabı', Dersaadet: Kütüphane-i Tefeyyüz, 1327.
6. Ali Reşad [Telif ve Tercüme Dairesi azasından], *Tarih-i Kadim – Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye ve Yunanîler*, [Seignobos, Maspero ve Leon Cahun'un asârından tercüme ve iktibas edilmiştir], [Mekâtib-i Sultaniyyenin edebiyat şubesi onuncu sınıfına mahsusdur.] İstanbul: Matbaa-i Amire 1331.
7. Subhi Edhem [İdadi-i Askerî sabık tarih-i tabii muallimi], *Darvinizm*, Manastır: Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327. Dış kapakta yer alan içindekilerle ilgili bilgi: İcmâl-i Tarihi-Menşe'-i Envâ'-Tahavvül Kanunları-Mübarize-i Hayat-Istıfa-Veraset-Tesâlüb-Netice ve Son Söz.
8. Edward Hartmann, *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar*, çeviren: Memduh Süleyman, İstanbul: Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi: aded 10, 1329.
9. Ernst Haeckel, *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini*, çevirenler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, İstanbul: Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi: aded 2, ty.
10. a.g.e., s. 41.
11. Subhi Edhem, *Lamarkizm*, Dersaadet: Ulum-ı Tabiiyyye ve İctimaiyye Kütüphanesi, 1330. Subhi Edhem'in Meşrutiyet yıllarında çıkmış bir başka kitabı *Hayat ve Mevt* idi: Subhi Edhem, *Hayat ve Mevt*, İstanbul: Halk Kütüphanesi, Nefaset Matbaası, ty.

12. Doktor Edhem Necdet, *Tekâmül Kanunları*, İstanbul: Kütüphane-i İctihad, 1329. Kitapta yer alan bölüm başlıkları şöyleydi: Mukaddime; Tekâmülün tarihçesi; Lamark'ın efkâr-ı tekâmüliyyesi; Darvin'in efkâr-ı tekâmüliyyesi (Darvinizm); Neo-Darvinizm-Istifa nazariyesinin tenkidi; Veraset; Verâset nazariyeleri; Weismann'ın nazariyesi; Verâset-i ecdad kanunu; Evsaf-ı kesbiyyenin intikâli; Verâsetin kimyevi nazariyesi; Neo-Lamarkizm; Tahavvülât-ı aniye nazariyesi; Cemiyetlerde tekâmül kanunları; Spencer'in tekâmül kanunları; Terakki ve tedenni; Cemiyetlerin istihalesi (Greef'in efkâr-ı tekâmüliyesi); Cemiyetlerin kâbiliyet-i tehavüliyesi; Terakkî-i ictimaî.
13. Ali Reşad, *Umumî Tarih*, birinci cilt, Son müfredat programlarına muvafık olarak yeniden yazılmıştır. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1928 [Eski Türkçe] ve Ali Reşad (Sabık Maarif müsteşarı ve Darülfünun müderrislerinden) *Umumî Tarih*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1929. Orta Mektep ve Lise Birinci devrenin muaddel tarih müfredat proğramı.
14. Eugene Pittard, *Les races et l'histoire: introduction ethnologique à l'histoire*, Paris, 1924.
15. Kurultay'da Gazi Sivas kongresini ilk kurultay olarak ilan eder ve 1927 kurultayı bundan böyle ikinci kurultay olarak tarihe geçer.
16. Atatürk, *Söylev [Nutuk]*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1978, s. 520-521.
17. Wells'in kitabının çevirmenleri: Birinci cilt: Avni Bey, Faik Sabri Bey, Muallim Ahmed Cevad Bey, Babanzade Hüseyin Şükrü Bey, Muallim Ahmed Halid Bey. İkinci cilt: Babanzade Hüseyin Şükrü Bey, Müderris Ahmed Refik Bey, Muallim Ahmed Cevad Bey, Galib Bahtiyar Bey. Üçüncü cilt: Galib Baytiyar Bey, Müderris Ali Reşad Bey, Avni Bey. Dördüncü cilt: Müderris Ali Muzaffer Bey, Muallim Ahmed Cevad Bey, Mehmed Ali Tevfik Bey. Beşinci cilt: Mehmed Ali Tevfik.
18. Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, 5 cilt, İstanbul: Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1927-1928.
19. Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar* – VII. Türk Dil Kurultayında söylenmiştir, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayını, 1954, s. 51.
20. *İlkokul Kitapları - Tarih V. Sınıf* - Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas tutularak ilkokulların beşinci sınıfları için Kültür Bakanlığı'nca yazdırılmıştır. İstanbul: Devlet Matbaası, 1938, s. 5.
21. Şemsettin Günaltay, *Lise Kitapları Tarih I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939. Kitapta yer alan bölümler: Prehistorik Çağın Devirleri - Taş Devri - Paleolitik Devir - Kalkolitik Devir, Eneolitik Devir - Anayurtta En Eski Devletler - Anayurtta Büyük Hun İmparatorluğu - İskit İmparatorluğu - Çin, Hint, Elam ve Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Suriye Filistin, İran, Ege Havzası (Aka, Atina, Isparta, Roma).
22. *Ortamektep için Tarih I*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 21-23.
23. *Ortamektep için Tarih I*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 19.

H. G. Wells, Darwinizm ve Din
Darwinizm mesleğinin dinî ve siyasî fikirler üzerindeki tesirleri

Dünyanın yaratılması, Âdem ve Havva'nın günah işlemesi ve yılanın onları agvâ ve izlâl etmesi hikayesinin Babil zamanından ve belki de hatta Sümerîler zamanından kalma bir hikâye olduğunu ve bu eski efsanenin Yahudiler'in mukaddes kitapları vasıtasıyla Hıristiyanlığa idhal edilmiş olduğunu yukarıda izah etmiştik. Hıristiyanlık kendi mukadderatını bu efsanenin mukadderatıyla birleştirmiştir. Bundan yüz sene evvel Hıristiyan âleminin hey'et-i umumiyyesi kainatın taraf-ı ilahîden sâdır olan bir sözle altı gün zarfında halk edilmiş olduğuna inanmasına mecbur idi, ve buna inanır idi; o zaman cari olan itikâda göre dünyanın hâliki birkaç bin sene evveline ve başpapaz Ussher'in tahminince kablel-tarih 4004 senesine aid ve raci bir vak'a idi. Londra kitapçılarından müteşekkil bir hey'etin 1779 senesinde neşr ettiği bir umumî tarihin müellifleri hilkat âleminin ilk gününün kable'l-milad 4004 senesi Mart'ının yirmi birine mi, yoksa aynı senenin Eylül'ünün yirmi birine mi müsadif olduğunu kemal-i ciddiyetle münakaşa ediyorlar, ve Eylül'ün yirmi biri tarihini kabule daha ziyade mütemayil görünüyorlar idi. Garb dünyasının bütün binası hep bu tarihi nazariyeye ibtinâ' ediyor, ve halbuki bütün âlem tepeleriyle, dağlarıyla, deltalarıyla, denizleriyle bu nazariyenin butlanını bir değil bin delil ile ispat ediyordu. Büyük milletlerin kendi hayatı her ne kadar gayet samimi ve kuvvetli olsa da kum kadar metanet ve salabetten ari esaslara istinad ediyor demektir. Şurasını tesbit etmeliyiz ki, eski Yunan ve Roma eserlerinde hilkat-i âleme daha makul birçok nazariyeler vardır. Yunan hekimi Aristoteles, bu günkü tabakatü'l-arz (jeoloji) âleminin esaslarına vakıf idi. Latin şairi felsefî nazariyelerini bu esaslardan mülhem olarak bina etti. Yukarıda gördüğümüz vechile Leonardo da Vinci (1452-1519) müstehaselerin mevcudiyetini pek medlul surette izah etti. Fransalı Descartes (1596-1650) küre-i arzın evvelce nar-ı Beyza halinde bulunmuş olduğuna dair cür'etkârâne bir nazariye meydana koydu. Ve Danimarkalı Steno (1631-11687) müstehaseleri tasnif ve tabakat-ı arziyyeyi tetkik etmeğe başladı. Fakat ancak on sekizinci asrın sonlarına doğrudur ki, tabakâtü'l-arza olan tetkikat Sümerilerden Tevrat'a geçen kadim hikâyeye karşı olan itimadı sarsacak bir dereceyi bulmuştur. Yukarıda zikri geçen tarih-i umumî ile beraber aynı zamanda büyük Fransız tarih-i tabiîsi alimi Buffon "tabiatın edvârı" namiyle bir eser neşr ediyor, ve hilkat âlemini yetmiş bin yahud yetmiş beş bin sene evveline irca' ediyordu. Müşarünileyh eserini hilkat-ı âlemin devam ettiği altı güne tevafuk etmek üzere altı devreye taksim etmişti. Buffon hilkat-i âlem için tayin edilen altı günden ancak mecazi mananın kasd olunduğunu ve hakikat halde günlerin her birinin uzun bir müddet teşkil ettiğini ileriye sürüyordu.

Yeni tabakatü'l arz ilmi umumiyetle bu nokta-i nazarı kabul ve böylece resmi Hıristiyanlık ile bir uzlaşma akd etti. Bu uzlaşma on dokuzuncu asrın evâsıtına kadar devam etti.

Hutton, Playfair, Sir Charles Lyell, ile Fransalı Lamarck ve Cuvier gibi ulemanın burada ancak isimlerini zikredebiliriz. Garb âlemi, şu iki hayretengiz vak'ayı pek batî olarak idrak etti: Jeoloji âlemi bize ispat ediyor ki, hayatın inkişafı hilkat-ı âlem için tayin edilen altı günde gösterilen tertib ve sıraya göre vaki olmamıştır.

İkinci vakıa ise şudur ki, her hayvan cinsinin ayrı olarak yaratıldığını söyleyen Tevrat'ın ifadesi hilafına olarak insan da dahil olduğu halde bütün zihayatlar birbirinden neş'et ve teş'ib etmiştir. Vehleten anlaşılıyor ki, şu hakikat Hıristiyanlığın istinad ettiği nazariyeyi kamilen çürütmüştür. Madem ki insan, uzun bir hayvan silsilesinden neş'et etmiştir, tabiatiyle ilk ebeveyni yani Âdem ve Havva, cennet bahçesi ve sukut yoktur. Sukut da olmayınca, bidayette bir günah işlendiği ve bu günahın izalesi lâzım geleceği nazariyesine istinad eden tarihi Hıristiyanlık da kâğıttan yapılmış bir şato gibi dağılıyordu.

Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, cilt 4, İstanbul: Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1928, s. 162-168.

How Darwinism Affected Religious and Politicial Ideas

... We have already noted that this story of the special creation of the world and of Adam and Eve and the serpent was also an ancient Babylonian story, and probably a stili more ancient Sumerian story, and that the Jewish sacred books were the medium by which this very ancient and primitive heliolithic serpent legend entered Christianity. Wherever official Christianity has gone, it has taken this story with it. It has tied itself up to that story. Until a century and less ago the whole Christianized world felt bound to believe and did believe, that the universe had been specially created in the course of six days by the word of God a few thousand years before according to Bishop Ussher, 4004 B.C. (*The Universal History*, in forty-two volumes, published in 1779 by a group of London booksellers, discusses whether the precise date of the first day of Creation was March 21st or September 21st, 4004 B.C. and inclines to the view that the latter was the more probable season.)

Upon this historical assumption rested the religious fabric of the Western and Westernized civilization, and yet the whole world was lit-

tered, the hills, mountains, deltas, and seas were bursting with evidence of its utter absurdity. The religious life of the leading nations, stili a very intense and sincere religious life was going on in a house of history built upon sand.

There is frequent recognition in classical literature of a sounder cosmogony. Aristotle was aware of the broad principles of modern geology, they shine through the speculations of Lucretius and we have noted also Leonardo da Vinci's (1452-1519) lucid interpretation of fossils. A Frenchman, Descartes (1596-1650), speculated boldly upon the incandescent beginnings of our globe, and a Dane, Steno (1631-87), began the collection of fossils and the description of strata. But it was only as the eighteenth century drew to its close that the systematic study of geology assumed such proportions as to affect the general authority of the Bible version of that ancient Sumerian narrative. Contemporaneously with the *Universal History* quoted above, a great French naturalist, Buffon, was writing upon the *Epochs of Nature* (1778), and boldly extending the age of the world to 70,000 or 75,000 years. He divided his story into six epochs to square with the six plays of the Creation story. These days, it was argued, were figurative days; they were really ages. There was a general disposition to do this on the part of the new science of geology. By that accommodating device, geology contrived to make a peace with orthodox religious teaching that lasted until the middle of the nineteenth century.

We cannot trace here the contributions of such men as Hutton and Playfair and Sir Charles Lyell, and the Frenchmen Lamarck and Cuvier, in unfolding and developing the record of the rocks. It was only slowly that the general intelligence of the Western world was awakened to two disconcerting facts: firstly, that the succession of life in the geological record did not correspond to the acts of the six days of creation; and, secondly, that the record, in harmony with a mass of biological facts, pointed away from the Bible assertion of a separate creation of each species straight towards a genetic relation between all forms of life, in which even man was included! The importance of this last issue to the existing doctrinal system was manifest. If all the animals and man had been evolved in this ascendant manner, then there had been no first parents, no Eden, and no fall. And if there had been no fail, then the entire historical fabric of Christianity, the story of the first sin and the reason for an atonement, upon which the current teaching based Christian emotion and morality, collapsed like a house of cards.

Evrim Kuramı – Hayat Zinciri

Dünya ve Hayat Hakkında Yanlış Fikirler

Bundan 200 sene evveline gelinceye kadar insanlar, Yahudilerin din kitabı olan Tevrat'ın hikâyelerine olduğu gibi inanarak dünyanın ancak 5-6 bin sene önce yaratılmış olduğunu ve insanın cennette yaratıldığını sanıyorlardı.

Artık, yer yuvarlağının kabuğunu teşkil eden kaya tabakaları üzerinde yapılan tetkikler ve bu tetkikler sırasında elde edilen kayalar içinde kalmış eski devirler hayvan ve nebatlarının taş kesilmiş veya bunların taşlar içinde şekli kalmış fosil denilen bakiyelerinden anlaşılmıştır ki hayat 6 bin değil, milyonlarca yıl önce başlamıştır. Gene milyonlarca yıl evvel güneşten kopan ve pek çok şekiller değiştirerek en son bugünkü halini almış olan yer yuvarlağının yaşı ise bundan çok daha eskidir.

Hayat Zinciri

İlk hayat izleri – İlk hayata ait, bugüne kadar, edinebildiğimiz bütün bilgileri "kayalar sicili"nden öğreniyoruz. En eski kayalarda hiçbir hayat eserinin izi yoktur. Daha sonraki devirlere ait kayalarda rastlanılan ilk hayat izleri de küçük hayvan kabukları, deniz otlarının sapları gibi pek basit şeylerdir. (ilk hayatın başlangıcından bugüne kadar 60 milyon sene geçtiği tahmin olunmaktadır.)

İlk balıklar – Yine kayalar sicilinden öğreniyoruz ki daha sonraları denizde yaşayan ilk hayvanlar, balıklar meydana geldi. Bu devirde karada henüz toprak ve hayat yoktu. Bu devrin sonlarına doğru karada birdenbire değişik türde bataklık nebatları görünmeye başladı. Bunların çoğu büyük ağaçlar halinde yosunlar, ağaç büyüklüğünde otlardı.

Hem karada hem denizde yaşayan hayvanlar – Asırlar geçtikçe birçok şekilde hayvanlar denizden karaya çıkmağa başladılar. Bunlar karada bataklık yerlerde yaşayan hem kara, hem deniz hayvanları idi.

Yerde sürünen hayvanlar, kuşlar, ilk memeli hayvanlar – Bundan sonra dünyada birbiri ardınca soğuk ve sıcak olmak üzere iklim değişiklikleri oldu. Bu devirlerde kayalar arasında yaşayan, yerlerde sürünen yeni birtakım hayvanlar türedi. Bunlardan başka garip şekillerde gayet iri birtakım hayvanlar da çoğaldı. Bunlar sık ormanların arasında koşuşurlar ve zıpladıktan sonra ayaklarını açarak yere yavaş yavaş inerlerdi. Artık kuşlar da görülmeğe başlamıştı. Aynı devirde pek küçük mahlûklar halinde memeli hayvanlara da ilk defa tesadüf olunmağa başlandı.

Bugünkü hayvanlara ve nebatlara benzeyenler – Yeryüzünün haritası az çok bugünkü şeklini almağa başladığı sıralarda iklim sıcaklaştı ve yeni bir hayat devresi başladı. Bu devirde dünyada ilk defa olarak otlaklar ve ot yiyen hayvanlar görüldü. Bunlar arasında birtakımları sürüler halinde bir ara-

da yaşıyorlar, birbirlerine bakıyorlar, birbirlerini taklit ediyorlar, birbirlerinin seslerinden ve hareketlerinden anlıyorlardı. Yeryüzünde cemiyetle yaşanmağa başlanmıştı. Devir ilerledikçe nebatlar ve hayvanlar bugünkü nesillerine daha çok benzemeğe başladılar, yavaş yavaş çirkin ve kaba nesiller bugünkü tekâmül etmiş memeli hayvanlar halini aldılar. Bu hayvanların başında, sıra ile maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve nihayet insanlar gelir.

İnsanın Ceddi

Hayat zincirinin son halkası insandır. Öteki memeli hayvanları gibi insanın da daha basit bir hayvan cinsinden çıkmış olması lâzımdır. İnsanların ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilli bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerini birinden ayrılır. Bu memeli hayvan da bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıktan geliyor ve bunların hepsi, geriye doğru gittikçe, ilk hayat şekli olan "iptidaî hücre"ye dayanıyor.

Ortamektep için Tarih I, İstanbul; Devlet Matbaası, 1933, s. 5-6. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan Tarih kitapları esas tutularak ortamekteplerin birinci sınıfları için hazırlattırılmış ve 5/8/1933 tarih ve 3626 numaralı emirle tab' ettirilmiştir.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ne Göre Dinin Doğuşu

Dilin lugatçesi çoğaldıkça insanın hikaye ve nakil kabiliyeti de ziyadeleşti. Kendilerine, kabilelerine, mukaddesata, dünyaya ve her şeyin sebeplerine ait bırtakım hikâyeler nakletmeye başladılar. Bu suretle bir kabile zihniyeti ve bir an'ane inkişaf etti. Bu hal, insanları istedikleri gibi serbest bir fikir ve düşünceye malik olabilmek imkânından mahrum ve bazı fikirleri, bazı telkinleri olduğu gibi kabul etmeğe mecbur ediyordu. Görülüyor ki, insanlar bu bahsettiğimiz tarihlerden itibaren şahsiyetlerinden bir kısmını feda etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Beşeriyet bugün dahi hâlâ aynı yolu takip etmektedir.

Ziraat ile beraber insanların fikrine yeni birtakım muhakeme silsileleri hâkim oldu. Hasat mevsimlerinde bir sınıf efradın kurban olarak feda edilmesi lüzumu, umumî telâkki mahiyetini aldı. Bu kurbanları kesecek diğer pak tanınmış bir sınıf meydana çıktı: ilk rahipler sınıfı. Bir de kurban edilen efradın etinden birer parça yemek merasimi yer tuttu. Güya bu suretle fedakârlığın nimetlerinden hepsi hisselenmiş oluyorlardı. Bugün hâlâ bazı dinlerde mevcut olan kurban kesmek âdetlerinin menşei budur.

Bütün bu müşterek âdetler inanışlar insanların aralarında zihnî ve hissî birtakım bağlar kurdu ve insanlarda müşterek düşünce ve müşterek harekete saik oldu. İşte bu hâdiseye biz bugün din namını veriyoruz. İnsanlar bu hâdise karşısında basit ve mantıkî bir telâkki ile temasa gelmiş bulunmuyorlardı; bilâkis, birtakım ruhlara, ilhamlara, emirlere ve nehiylere taallûk eden karma karışık düşüncelerle temasa gelmiş oluyorlardı.

İnsanların hayatına taallûk eden her şeyde olduğu gibi dinî meselelerde de bir tekâmül hâdisesi görünür. İptidaî insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanaat yoktu. Bu kadar umumî ve şümullü telâkkilere, insanın dimağı ancak yavaş yavaş alıştırıldı. Din fikri, insanlar cemiyet hayatına sarahaten atıldığı nispette genişlemeye başlar, vahdet mefhumuna yaklaşır ve nihayet, tabiatın kudret ve azametiyle daha ziyade anlaşılması kabil, hakikî bir mahiyet alır. Görülüyor ki insanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra, diğer ictimaî müesseseler gibi din müessesini de vücude getirmişlerdir.

Ülûhiyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden, insan zekâsıdır.

Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar – T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır, İstanbul: Devlet Matbaası, 1932, s. 22-24.


TEBLİĞLER KİTABI

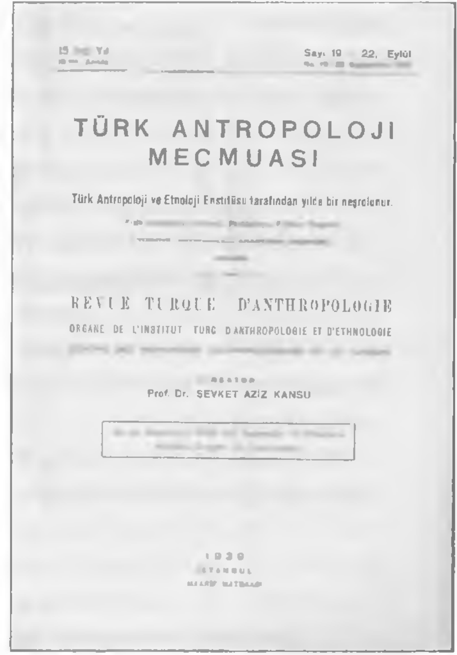
I

Türkçe kısmı

ANKARA

1939

Tebliğler Kitabı 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi (İstanbul-Ankara, 18-15 Eylül 1939) için yurtdışından gönderilen tebliğler de bulunuyordu.


Sayı 19 — 22, Eylül

TÜRK ANTROPOLOJİ MECMUASI

Türk Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü tarafından yılda bir neşrolunur.

REVUE TURQUE D'ANTHROPOLOGIE

ORGANE DE L'INSTITUT TURC D'ANTHROPOLOGIE ET D'ETHNOLOGIE

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

1939

Türk Antropoloji Mecmuası'nın son sayısı Eylül 1939 tarihini taşıyordu. 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Kongresi'ne Türkiye'den katılacak olanların tebliğlerini içeriyordu.

1937 yılında Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde bir sonraki kongrenin Türkiye'de gerçekleştirilmesine karar verildi. Türkiye'nin o tarihlerde antropoloji ve tarihöncesi alanlarda saygın bir konum elde ettiğinin bir kanıtı olan bu karar Atatürk'ün bilfiil desteğine mazhar oldu. Ancak 1938'de ölümü ertesi Millî Şef İsmet İnönü kongreyi "yüksek himayeleri"ne aldı.